به نام یزدان پاک

همه سوال های

دکترای تخصصی (Ph.D)

پژوهش هنر

۱۴۰۴–۱۴۰۵

گردآورندگان

گروه مولفین پردازش

فهرست مطالب

پیش گفتار ۷

آزمون دکترای پژوهش هنر ۱۴۰۴

تاریخ هنر ایران و جهان – هنر و تمدن اسلامی..... ۱۱

پاسخ‌نامه تاریخ هنر ایران و جهان – هنر و تمدن اسلامی..... ۱۸

درسنامه مروری تاریخ هنر ایران و جهان – هنر و تمدن اسلامی..... ۱۱۶

آزمون دکترای پژوهش هنر ۱۴۰۵

تاریخ هنر ایران و جهان – هنر و تمدن اسلامی..... ۱۱۷

پاسخ‌نامه تاریخ هنر ایران و جهان – هنر و تمدن اسلامی..... ۱۲۳

درسنامه مروری تاریخ هنر ایران و جهان – هنر و تمدن اسلامی..... ۲۰۸

واژه نامه و اصطلاحات..... ۲۱۳

منابع ۲۱۹

جدول ۱: فراوانی موضوعی سؤالات آزمون دکترای پژوهش هنر (۱۴۰۰ تا ۱۴۰۵)

مبحث / سال	۱۴۰۰	۱۴۰۱	۱۴۰۲	۱۴۰۳	۱۴۰۴	۱۴۰۵	مجموع	درصد فراوانی
۱. هنر و تمدن اسلامی (معماری، کتاب‌آرایی و هنرهای صناعی)	**۴۱**	**۲۶**	**۳۸**	**۲۶**	**۳۹**	**۲۸**	**۱۹۸**	**۳۹.۶٪**
۱.۱. معماری اسلامی (ایران، هند، عثمانی، اندلس، مصر و هندسه معماری)	۱۵	۱۱	۱۷	۹	۲۰	۱۱	۸۳	۱۶.۶٪
۱.۲. نگارگری، کتاب‌آرایی، صحافی، تذهیب و رسالات هنری	۱۳	۶	۱۱	۸	۱۱	۱۰	۵۹	۱۱.۸٪
۱.۳. هنرهای صناعی و کاربردی (سفال، فلز، نساجی، قالی، گچ‌بری و...)	۷	۶	۳	۵	۴	۴	۲۹	۵.۸٪
۱.۴. خوشنویسی اسلامی (اقلام سته، خطاطان، اصطلاحات و رسالات خط)	۶	۳	۷	۴	۴	۳	۲۷	۵.۴٪
۲. فلسفه هنر، زیبایی‌شناسی و حکمت هنر	**۲۲**	**۳۶**	**۲۱**	**۳۵**	**۲۵**	**۳۲**	**۱۷۱**	**۳۴.۲٪**
۲.۱. حکمت هنر اسلامی و آرای متفکران مسلمان (غزالی، ابن‌سینا، فارابی، ابن‌عربی و...)	۴	۱۹	۸	۱۲	۹	۱۲	۶۴	۱۲.۸٪
۲.۲. فلسفه هنر و زیبایی‌شناسی غرب (یونان باستان، قرون وسطی، مدرن)	۹	۵	۷	۱۱	۵	۷	۴۴	۸.۸٪
۲.۳. حکمت هنر شرق، متفکران سنت‌گرا (بورکهارت، کربن، کوماراسوامی) و اسطوره‌شناسی	۴	۸	۳	۶	۸	۷	۳۶	۷.۲٪
۲.۴. مبانی نظری، نقد هنر، جامعه‌شناسی هنر و اصطلاح‌شناسی	۵	۴	۳	۶	۳	۶	۲۷	۵.۴٪
۳. تاریخ هنر جهان و مکاتب هنری	**۲۰**	**۱۰**	**۷**	**۹**	**۴**	**۷**	**۵۷**	**۱۱.۴٪**

مبحث / سال	۱۴۰۰	۱۴۰۱	۱۴۰۲	۱۴۰۳	۱۴۰۴	۱۴۰۵	مجموع	درصد فراوانی
۳.۱. هنر مدرن و معاصر جهان (مکاتب قرن ۱۹ و ۲۰، معماری مدرن)	۷	۶	۳	۲	۳	۴	۲۵	۵.۰٪
۳.۲. هنر رنسانس، باروک، روکوکو، نئوکلاسیسیسم و رمانتیسیسم	۷	۲	۴	۴	۰	۱	۱۸	۳.۶٪
۳.۳. هنر باستان (بین‌النهرین، مصر، یونان، روم) و قرون وسطی (بیزانس، گوتیک)	۳	۲	۰	۲	۰	۱	۸	۱.۶٪
۳.۴. هنر خاور دور و هند (معماری، پیکرتراشی و نقاشی غیر اسلامی)	۳	۰	۰	۱	۱	۱	۶	۱.۲٪
۴. هنرهای وابسته (موسیقی، ادبیات، نمایش، عکاسی و گرافیک)	**۵**	**۹**	**۱۱**	**۸**	**۷**	**۱۰**	**۵۰**	**۱۰.۰٪**
۴.۱. ادبیات، نمایش، نقد ادبی، عکاسی، چاپ و گرافیک	۳	۷	۶	۴	۲	۵	۲۷	۵.۴٪
۴.۲. موسیقی (رسالات و موسیقی‌دانان جهان اسلام، موسیقی ایران و جهان)	۲	۲	۵	۴	۵	۵	۲۳	۴.۶٪
۵. تاریخ هنر ایران (باستان و معاصر)	**۲**	**۹**	**۳**	**۲**	**۵**	**۳**	**۲۴**	**۴.۸٪**
۵.۱. هنر مدرن و معاصر ایران (نقاشان، مکتب سقاخانه، نهادهای هنری)	۱	۶	۲	۲	۱	۱	۱۳	۲.۶٪
۵.۲. هنر و باستان‌شناسی ایران پیش از اسلام (نوسنگی، هخامنشی، اشکانی، ساسانی)	۱	۳	۱	۰	۴	۲	۱۱	۲.۲٪
مجموع سؤالات سال	**۹۰**	**۹۰**	**۸۰**	**۸۰**	**۸۰**	**۸۰**	**۵۰۰**	**۱۰۰٪**

نکته روش‌شناختی درباره سؤالات بین‌رشته‌ای: در آزمون پژوهش هنر، شماری از پرسش‌ها ماهیت ترکیبی دارند (برای نمونه، بررسی تأثیر «کتاب المناظر» ابن‌هیثم بر پرسپکتیو رنسانس و معماری گوتیک، یا نسبت متون پهلوی/اوستایی با زیبایی‌شناسی ایرانی، یا کتیبه‌نگاری بناهای اسلامی). در جدول بالا، هر سؤال صرفاً در **اصلی‌ترین و محوری‌ترین** مبحث خود شمارش شده تا از هم‌پوشانی آماری جلوگیری شود.

گزارش تحلیلی و توصیه‌های راهبردی برای داوطلبان

۱. تحلیل روندها (۱۴۰۰ تا ۱۴۰۵)

- **چرخش محسوس به سمت مباحث نظری و حکمت هنر اسلامی:** در حالی که در سال ۱۴۰۰ سهم «تاریخ هنر جهان» ۲۰ سؤال بود، از سال ۱۴۰۲ به بعد این سهم به شدت کاهش یافته (۴ تا ۹ سؤال) و در مقابل، تمرکز طراحان بر **حکمت هنر اسلامی، متفکران سنت‌گرا و زیبایی‌شناسی** (به ویژه آرای غزالی، ابن‌سینا، فارابی، سهروردی، ابن‌عربی، کربن و بورکهارت) به شکل مستمر تثبیت شده است.
- **تثبیت جایگاه موسیقی نظری در تمدن اسلامی:** از سال ۱۴۰۲ به بعد، هر سال به طور ثابت ۴ تا ۵ سؤال به رسالات موسیقی جهان اسلام (فارابی، ابن‌سینا، ابن‌زیله، ارموی، مراغی و اخوان‌الصفا) اختصاص یافته است.
- **گسترش جغرافیای هنر اسلامی:** سؤالات معماری و نگارگری اسلامی دیگر محدود به ایران نیست؛ بلکه سهم قابل توجهی از سؤالات سال‌های ۱۴۰۳ تا ۱۴۰۵ به **هنر و معماری هند اسلامی (گورکانیان، دکن، جونپور)، عثمانی و اندلس** اختصاص یافته است.

۲. معرفی مباحث کلیدی (اولویت اول مطالعه)

بر اساس داده‌های جدول، دو حوزه «**هنر و تمدن اسلامی**» (**۳۹.۶٪**) و «**فلسفه و حکمت هنر**» (**۳۴.۲٪**) به تنهایی **۷۳.۸٪** (نزدیک به سه‌چهارم) کل سؤالات شش سال اخیر را تشکیل می‌دهند. چهار مبحث فرعی زیر به ترتیب پرتکرارترین و سرنوشت‌سازترین بخش‌های آزمون هستند:

۱. **معماری اسلامی و هندسه در معماری (۱۶.۶٪):** شناخت بانیان، معماران، پلان‌ها، اصطلاحات کالبدی و آثار شاخص ایران، هند، عثمانی و اندلس.

۲. **حکمت هنر اسلامی و آرای متفکران مسلمان (۱۲.۸٪):** تسلط بر آرای زیبایی‌شناختی، قوه خیال، نور و رنگ در متون حکما و عرفای مسلمان.

۳. **نگارگری، کتاب‌آرایی و رسالات هنری (۱۱.۸٪):** شناخت مکاتب نگارگری، هنرمندان مهاجر به هند و عثمانی، نسخه‌های خطی شاخص و اصطلاحات کارگاهی صحافی و رنگ‌سازی.

٤. **فلسفه هنر غرب و متفکران سنت‌گرا (مجموعاً ۱۶٪):** آرای افلاطون، ارسطو، فلوطین، کانت، هیدگر و سنت‌گرایانی چون بورکهارت، کوماراسوامی و هانری کربن.

۳. توصیه‌های راهبردی برای برنامه‌ریزی مطالعه

- **قاعده ۲۰/۸۰ در منابع:** بیش از ۷۰ درصد زمان مطالعه خود را به دو محور اصلی «هنر و تمدن اسلامی» و «فلسفه و حکمت هنر» اختصاص دهید. مطالعه پراکنده تاریخ هنر باستان یا جزئیات کم‌اهمیت مکاتب غربی بدون تسلط بر این دو محور، بازدهی کمی در رتبه نهایی خواهد داشت.
- **یادداشت‌برداری تطبیقی (هنرمند / رساله / اصطلاح):** بخش بزرگی از سؤالات سال‌های ۱۴۰۳ تا ۱۴۰۵ بر محور **تطبیق نام رساله با مؤلف** (در حوزه‌های خط، نقاشی، موسیقی و حکمت) و **اصطلاح‌شناسی تخصصی** (مانند دانگ، متطلس، بستمان، شکنجه، قربصه، سادرشیا) طراحی شده است. تهیه جداول خلاصه برای این موارد، سرعت تست‌زنی را به شدت افزایش می‌دهد.
- **توجه به پیوندهای میان‌رشته‌ای:** سؤالات تراز بالای آزمون اغلب به دنبال سنجش پیوند میان دو حوزه هستند (مانند نسبت شعر و ابزارهای کتاب‌آرایی، یا نسبت اپتیک ابن‌هیثم با معماری گوتیک و نقاشی داوینچی). مطالعه پاسخنامه‌های تشریحی سال‌های ۱۴۰۴ و ۱۴۰۵ به دلیل پوشش دقیق همین پیوندها، بهترین ابزار برای درک ذهن طراحان سؤال است.

مقدمه تحلیلی بر روند آزمون‌های دکترای تخصصی پژوهش هنر (۱۴۰۰ تا ۱۴۰۵)

آزمون ورودی دوره دکترای تخصصی (Ph.D) رشته **پژوهش هنر (کد ۲۵۰۴)** در سال‌های اخیر از یک آزمون صرفاً حافظه‌محور و متکی بر داده‌های خطی تاریخ هنر، به آزمونی **مفهومی، میان‌رشته‌ای و متون‌بنیاد** دگردیسی یافته است. بررسی دقیق ۵۰۰ **پرسش** طرح‌شده در بازه شش‌ساله ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۵ نشان می‌دهد که اگرچه عنوان ماده امتحانی در دفترچه‌های سازمان سنجش آموزش کشور به صورت کلی *«تاریخ هنر ایران و جهان – هنر و تمدن اسلامی»* درج می‌شود، اما در عمل، طراحان سؤال مرزهای سنتی تاریخ هنر را درنوردیده و بخش قابل‌توجهی از پرسش‌ها را به **حکمت هنر، زیبایی‌شناسی فلسفی، ادبیات تطبیقی و واژه‌شناسی تخصصی** اختصاص داده‌اند.

شناخت این الگوهای پنهان، به داوطلبان کمک می‌کند تا به جای مطالعه پراکنده و فرساینده، با یک نقشه راه هوشمندانه و استراتژیک بر کانون‌های اصلی طرح سؤال متمرکز شوند.

۱. مباحث همواره پرتکرار (ستون‌های ثابت آزمون)

تحلیل آماری شش دوره اخیر نشان می‌دهد که سه محور زیر، هسته سخت و تغییرناپذیر آزمون را تشکیل می‌دهند و همواره بیش از **۷۰ درصد** سؤالات حول آن‌ها می‌چرخد:

- **حکمت هنر اسلامی و عرفان نظری:** برخلاف تصور رایج، پرشمارترین دسته سؤالات در این شش سال (با سهم **۱۴،۶ درصد**) نه تاریخ بناها و نقاشی‌ها، بلکه آرای فلسفی و عرفانی متفکران مسلمان درباره هنر، خیال، نور، رنگ و زیبایی است. مباحثی همچون مراتب خیال (متصل و منفصل)، تمثیلات نوری و رنگی در عرفان، و طبقه بندی علوم در تمدن اسلامی پای ثابت هر شش دوره بوده‌اند.
- **نگارگری، هنرهای کتاب‌آرایی و رسالات کارگاهی:** این حوزه (با سهم **۱۲،۸ درصد**) از منسجم‌ترین بخش‌های آزمون است. طراحان به جای پرسش‌های کلی درباره مکاتب نقاشی، بر **مهاجرت هنرمندان** (به‌ویژه انتقال سبک‌های مکتب تبریز به دربار عثمانی در عصر شاه تهماسب و دربار گورکانی هند در زمان همایون)، **انتساب دقیق نسخه‌های مصور به نقاشان و مذهّبان** (مانند قرآن اولجایتو، قرآن ابراهیم سلطان، خاوران‌نامه و هفت‌اورنگ جامی) و **اصطلاحات فنی کارگاه کتاب‌آرایی و صحافی** تمرکز داشته‌اند.
- **معماری اسلامی در گستره تمدنی (فراتر از مرزهای ایران):** با وجود سهم **۱۱،۸ درصدی** معماری اسلامی، تمرکز پرسش‌ها تنها محدود به ابنیه فلات ایران (مانند مسجد جامع اصفهان، نائین، فهرج و قزوین) نیست؛ بلکه سهم بسیار چشمگیری به **معماری شبه قاره هند** (دوره‌های سلاطین دهلی، شرقیان جونپور، بهمنیان و قطب‌شاهیان دکن و گورکانیان)، **معماری اندلس و مغرب** (قرطبه، اشبیلیه، غرناطه و مرابطون) و **معماری عثمانی** اختصاص یافته است.

۲. چرخش‌های موضوعی و روش‌شناختی طراحان سؤال (۱۴۰۰ تا ۱۴۰۵)

مقایسه دفترچه‌های سال‌های ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱ با آزمون‌های ۱۴۰۴ و ۱۴۰۵ بیانگر سه تغییر رویکرد اساسی در ذهنیت طراحان است:

۱. **کاهش تاریخ هنر توصیفی غرب و جایگزینی آن با هنر جهان اسلام:** در آزمون‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۳، همواره ۷ تا ۹ سؤال به سیر تاریخی مکاتب نقاشی و پیکرتراشی اروپا (از یونان و روم تا رنسانس، باروک، روکوکو و امپرسیونیسم) اختصاص می‌یافت. اما در آزمون‌های ۱۴۰۴ و ۱۴۰۵ این سهم به شدت کاهش یافته (۲ تا ۴ سؤال) و در مقابل، پرسش‌های مربوط به هنر و تمدن اسلامی خارج از ایران (هند، عثمانی، مصر مملوکی و اسپانیای اسلامی) افزایش چشمگیری پیدا کرده است.

۲. **رویکرد بینامتنیت و پیوند ادبیات با هنرهای تجسمی:** طراحان در سال‌های اخیر به شدت به سراغ **ابیات شعر فارسی و متون کلاسیک** رفته‌اند تا از دل آن‌ها معنای دقیق یک اصطلاح فنی را استخراج کنند؛ برای نمونه، استخراج معنای *«شکنجه»* (قید صحافی)، *«خامه تصویر»*، *«قلم‌دیده‌ها»*، *«صحیفه لاریب»*، *«نقش طراز»* و *«قلم نی»* از دل ابیات نظامی، مولانا و شاعران کلاسیک. همچنین طرح سؤال از حماسه‌ها و متون پهلوی و سانسکریت (*بندهش*، *دینکرد*، *مهابهاراتا* و *بهگود گیتا*) نشان‌دهنده اهمیت متون بنیادین در فهم اسطوره و نماد است.

۳. **سؤالات پیوندی و میان‌رشته‌ای (تلاقی علم، فلسفه و هنر):** بخش قابل‌توجهی از پرسش‌ها دیگر تک‌بُعدی نیستند و دو حوزه معرفتی را به هم پیوند می‌دهند؛ مانند بررسی **تأثیر علم المناظر (اپتیک) ابن‌هیثم بر روانشناسی دید لئوناردو داوینچی یا هندسه نور در کلیسای گوتیک**، پیوند **هندسه مقدس و کیهان‌شناسی با موسیقی و معماری**، و تطبیق **معماری اسلامی با کلیساهای جامع اروپا** از منظر مورخان هنر.

۳. شخصیت‌ها، حکما و متفکران دارای بیشترین بسامد در سؤالات

بررسی فراوانی نام متفکران، هنرمندان و پژوهشگران در این شش دوره، فهرست طلایی شخصیت‌هایی را آشکار می‌سازد که تسلط بر آراء و آثارشان در آزمون ضروری است:

- **در حوزه حکمت، کلام و فلسفه اسلامی:**
  - **امام محمد غزالی** (رکورددار مطلق بسامد در بخش حکمت اسلامی با محوریت آثاری چون *احیاء علوم‌الدین*، *کیمیای سعادت*، *معارج القدس* و *مقصد الاسنی* پیرامون خیال، تمثیل، زیبایی باطن و اخلاق هنر).
  - **ابوعلی سینا** (آرای او در *الشفاء*، *جوامع علم الموسیقی*، *النفس*، *اشارات*، *فی ماهیة العشق* و *مبدأ و معاد* پیرامون قوه متخیله، تناسب، اعتدال و موسیقی).
  - **ابونصر فارابی** (*احصاءالعلوم*، *الموسیقی الکبیر*، *التنبیه علی سبیل السعاده* و شرح او بر بوطیقای ارسطو).
  - **شهاب‌الدین سهروردی (شیخ اشراق)** و **محیی‌الدین ابن‌عربی** (حکمت نور، خره، عالم مثال و تمثیل آیینه).
  - **نجم‌الدین رازی** (*مرصادالعباد*) و **علاءالدوله سمنانی** (لطایف سبعه و نمادشناسی رنگ و نور در عرفان).
  - **ابن‌هیثم** (*المناظر* و تأثیر آن بر تجسم و اپتیک هنر در شرق و غرب).
- **در حوزه زیبایی‌شناسی کلاسیک و مدرن غرب:**
  - **افلاطون** (پرتکرارترین فیلسوف غربی با ارجاعات مستقیم به رسالات *ایون*، *فیلبس*، *تیمائوس*، *ضیافت*، *فایدروس*، *کراتیلوس* و *هیپیاس بزرگ*).
  - **ارسطو** (*بوطیقا* در باب محاکات، تراژدی و کمدی، *اخلاق نیکوماخوس* و *ریطوریقا*).
  - **فلوطین** (*تاسوعات* پیرامون زیبایی معقول، اروس و نفس) و **امانوئل کانت** (نقد قوه حکم، نبوغ، بی‌غرضی و تأثیرپذیری از ادموند برک).
- **در حوزه سنت‌گرایی، تاریخ‌نگاری هنر و مستشرقان:**
  - **متفکران سنت‌گرا: تیتوس بورکهارت** (بیشترین بسامد در میان سنت‌گرایان در باب هندسه کعبه، محراب، تذهیب و هنر اسلامی)، **آناندا کوماراسوامی** (*سادرشیا* و زیبایی‌شناسی هند)، **رنه گنون** و **هانری کربن** (تخیل فعال، عالم مثال و *ارض ملکوت*).
  - **مورخان و باستان‌شناسان هنر: الگ گرابار** و **ریچارد اتینگهاوزن** (سبک‌های سامرا، مسجد جامع اصفهان و معماری اسلامی)، **آرتور اپام پوپ** (تداوم معماری ساسانی و قالی‌شناسی)، **ارنست کونل** (اسلیمی و هنر اسلامی)، **هنری جورج فارمر** (تاریخ موسیقی اسلامی) و **امبرتو اکو** (زیبایی‌شناسی قرون وسطی).

۴. نقشه راه استراتژیک برای مطالعه داوطلبان

بر پایه یافته‌های این تحلیل شش‌ساله، به داوطلبان پیشنهاد می‌شود راهبرد مطالعاتی خود را بر چهار اصل زیر استوار سازند:

۱. **واژه‌نامه‌سازی تخصصی (ترمینولوژی هنرهای سنتی):** حدود ۱۵ درصد سؤالات هر سال مستقیماً به معنای یک واژه فنی در خوشنویسی (*دانگ*، *وحشی و انسی*، *جلدنویس*، *قطّاعی*)، کتاب‌آرایی (*بستمان*، *مسوده*، *متطلس*، *شکنجه*، *بیاض*، *رق*)، صنایع دستی (*پرچین*، *سنگینه‌سازی*، *قالب‌تراشی*، *زنباف*، *عتابی*) یا ادبیات نمایشی (*نقیضه*، *گره‌گین*، *اپرابوف*) اختصاص دارد. تدوین یک واژه‌نامه شخصی از این اصطلاحات، تضمین‌کننده پاسخ‌گویی سریع به این بخش است.

۲. **مطالعه تطبیقی و شبکه‌ای (به جای حفظیات جزیره‌ای):** هنرمندان و آثار را در ارتباط با یکدیگر مطالعه کنید؛ برای مثال، تفکیک دقیق هنرمندان مهاجر به هند (عبدالصمد، میرسیدعلی، میرمصور، فخر مجلد) از مهاجران به عثمانی (شاه‌قلی، ولی‌جان) و هنرمندان ماندگار در دربار صفوی (آقامیرک، سیاوش‌بیک) از تله‌های رایج طراحان جلوگیری می‌کند.

۳. **رساله شناسی هدفمند:** تهیه یک جدول جامع شامل نام رسالات کلیدی هنر و موسیقی (همچون *قانون الصور*، *تحفة المحبین*، *گلستان هنر*، *مرصادالعباد*، *مفتاح الحساب*، *الادوار*، *جامع الالحان* و *الکافی فی الموسیقی*) همراه با نام نویسنده، قرن حیات و محور اصلی هر کتاب، بازدهی بسیار بالایی در آزمون دارد.

٤. **توجه ویژه به بخش‌های تحلیلی و میان‌برهای تستی این کتاب:** در پاسخ‌نامه تشریحی این مجموعه، تلاش شده است فراتر از ارائه پاسخ صحیح، **تبارشناسی مفاهیم، پیوندهای میان‌رشته‌ای، جداول مقایسه‌ای و تله‌های شناختی طراحان** برای تک‌تک سؤالات واکاوی شود تا داوطلب ضمن تسلط بر دانش پایه، مهارت تحلیل و استنباط در جلسه آزمون را نیز کسب کند.

پیش‌گفتار
به نام یزدان پاک

ورود به دوره‌ٔ دکترای تخصصی (Ph.D) رشته‌ٔ «پژوهش هنر» (کد ۲۵۰۴)، گام نهادن در یکی از ژرف‌ترین، گسترده‌ترین و در عین حال میان‌رشته‌ای‌ترین عرصه‌های علوم انسانی و هنر است. گسترهٔ این دانش، از باستان‌شناسی و تاریخ هنر ایران و جهان تا حکمت هنر اسلامی، زیبایی‌شناسی فلسفی، ادبیات تطبیقی، موسیقی نظری، معماری تمدنی و اصطلاح‌شناسی کارگاهی امتداد می‌یابد. تجربهٔ آزمون‌های سال‌های اخیر نشان داده است که آزمون دکترای پژوهش هنر دیگر صرفاً سنجشی حافظه‌محور و متکی بر داده‌های خطی و پراکندهٔ تاریخ هنر نیست؛ بلکه به میدانی مفهومی، متون‌بنیاد و تحلیلی بدل شده است که در آن، توانایی داوطلب در پیوند زدن میان «متن»، «اثر»، «واژه» و «دیدگاه» به محک گذاشته می‌شود.

در چنین بستری، مطالعهٔ پراکندهٔ ده‌ها جلد کتاب مرجع بدون در اختیار داشتن یک نقشهٔ راه دقیق و شناخت الگوی ذهنی طراحان سؤال، نه تنها زمان و انرژی داوطلب را مستهلک می‌سازد، بلکه بازدهی مطلوبی نیز در پی نخواهد داشت. مجموعهٔ پیشِ رو با عنوان **«همه سؤال‌های دکترای تخصصی پژوهش هنر (۱۴۰۴–۱۴۰۵)»**، حاصل تلاشی پژوهشی، روشمند و دقیق از سوی گروه مؤلفین انتشارات پردازش است تا خلأ وجود یک منبع جامع، تحلیلی و استاندارد را برای داوطلبان این مقطع و پژوهشگران عرصهٔ هنر پر کند.

روش کار و منطق تدوین مجموعه

شالودهٔ علمی این کتاب بر **واکاوی آماری و محتوایی ۵۰۰ پرسش تخصصی آزمون دکترای پژوهش هنر در بازهٔ شش‌ساله‌ٔ ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۵** استوار شده است. در نخستین گام، تمامی سؤالات این شش دوره به دقت رصد، دسته‌بندی و کدگذاری شدند تا وزن واقعی هر مبحث، چرخش‌های موضوعی طراحان و بسامد آرای فلاسفه، حکما، مورخان هنر و هنرمندان شاخص استخراج گردد.

بر اساس یافته‌های این پژوهش آماری، روشن شد که دو حوزهٔ کلان **«هنر و تمدن اسلامی» (۳۹،۶ درصد)** و **«فلسفه هنر، زیبایی‌شناسی و حکمت هنر» (۳۴،۲ درصد)** در مجموع **۷۳،۸ درصد** (نزدیک به سه‌چهارم) کل سؤالات شش سال اخیر را به خود اختصاص داده‌اند. از همین رو، در تدوین پاسخ‌نامه‌های تشریحی و درس‌نامه‌های مروری این کتاب، بیشترین عمق و تمرکز بر همین کانون‌های سرنوشت‌ساز و نیز پیوندهای میان‌رشته‌ای آن‌ها با تاریخ هنر جهان، هنرهای وابسته و تاریخ هنر ایران (باستان و معاصر) معطوف شده است.

ساختار و محتویات کتاب

برای آنکه داوطلب از مرحلهٔ شناخت مسیر تا تسلط نهایی بر مباحث و کسب مهارت آزمون‌دهی همراهی شود، این کتاب در **پنج بخش پیوسته و مکمل** سازمان‌دهی شده است:

۱. جداول فراوانی موضوعی و مقدمهٔ تحلیلی (نقشهٔ راه شش‌ساله)

در آغاز کتاب، **جدول جامع فراوانی موضوعی سؤالات (۱۴۰۰ تا ۱۴۰۵)** به تفکیک پنج حوزهٔ اصلی و زیرشاخه‌های تخصصی همراه با تعداد و درصد فراوانی هر مبحث ارائه شده است. در پی آن، **گزارش تحلیلی، توصیه‌های راهبردی و مقدمهٔ تحلیلی بر روند آزمون‌ها** می‌آید که چرخش‌های روش‌شناختی طراحان، مباحث همواره پرتکرار، فهرست طلایی متفکران و هنرپژوهان پرکاربرد (همچون امام محمد غزالی، ابن‌سینا، فارابی، سهروردی، ابن‌عربی، ابن‌هیثم، افلاطون، ارسطو، بورکهارت، گرابار، اتینگهاوزن و کربن) و اصول برنامه‌ریزی هوشمندانه را پیش روی مخاطب می‌گذارد.

۲. متن کامل آزمون‌های دکترای پژوهش هنر ۱۴۰۴ و ۱۴۰۵

در این بخش، دفترچهٔ کامل پرسش‌های تخصصی **«تاریخ هنر ایران و جهان – هنر و تمدن اسلامی»** در دو نوبت اخیر آزمون دکترای تخصصی (سال‌های ۱۴۰۴ و ۱۴۰۵) به صورت منظم و ویراسته گردآوری شده است تا داوطلب بتواند پیش از مطالعهٔ پاسخ‌ها، دانش خود را در شرایطی شبیه‌سازی‌شده با جلسهٔ آزمون بسنجد.

۳. پاسخ‌نامه‌های تشریحی چندلایه و پژوهش‌محور

قلب تپنده‌ٔ این مجموعه، پاسخ‌نامه‌های تشریحی آن است که با فاصله گرفتن از پاسخ‌های کوتاه و کلیشه‌ای، هر پرسش را به یک **واحد آموزشی مستقل و عمیق** تبدیل کرده است. در تشریح تک‌تک سؤالات سال‌های ۱۴۰۴ و ۱۴۰۵، معماری آموزشی زیر به کار گرفته شده است:

- **تبیین موضوع سؤال:** مشخص کردن دقیق حوزه‌ٔ معرفتی و هدف طراح از طرح پرسش.
- **پاسخ تشریحی جامع و کالبدشکافی تصویری (Visual Anatomy):** شرح مستند و علمی پاسخ صحیح همراه با تحلیل فرمال، ریشه‌های مفهومی و تصویرسازی ذهنی از آثار و بناها.
- **بررسی و نقد سایر گزینه‌ها:** تحلیل علت نادرستی تک‌تک گزینه‌های انحرافی برای بستن راه تکرار خطا در آزمون‌های آتی.
- **تبارشناسی، واژه‌شناسی (Etymology) و تاریخ‌نگاری هنر (Historiography):** ریشه‌یابی دقیق واژگان فنی و معرفی رویکرد مورخان، مستشرقان و مکاتب فکری مطرح در هر پرسش.
- **تحلیل‌های میان‌رشته‌ای و پنجره‌ای به حکمت هنر:** واکاوی پیوندهای پنهان میان هنر، ادبیات، عرفان، فلسفه و علم.
- **گاه‌شمار تطبیقی (Comparative Chronology):** هم‌زمان‌سنجی رویدادهای هنری ایران و جهان اسلام با تحولات هنر غرب و شرق برای ایجاد درک تاریخی یکپارچه.
- **کادرهای جمع‌بندی و جداول مقایسه‌ای:** دسته‌بندی بصری نکات کلیدی، آثار، رسالات و سبک‌ها برای تثبیت در حافظه‌ٔ بلندمدت و مرور سریع در هفته‌های پایانی.
- **راه‌حل تستی و میان‌برهای هوشمندانه:** معرفی کلیدواژه‌های طلایی، تله‌های شناختی طراحان و تکنیک‌های رد گزینه برای صرفه‌جویی در زمان جلسه‌ٔ آزمون.

۴. درس‌نامه‌های مروری جامع

در پایان پاسخ‌نامه‌ٔ هر دو سال ۱۴۰۴ و ۱۴۰۵، **درس‌نامه‌ٔ مروری تاریخ هنر ایران و جهان – هنر و تمدن اسلامی** گنجانده شده است. این درس‌نامه‌ها با تکیه بر مباحث پرتکرار و محورهای کلیدی استخراج‌شده از آزمون‌ها، مطالب پراکنده را در ساختاری منسجم، خلاصه و نکته‌محور گرد هم می‌آورند تا داوطلب در دوران جمع‌بندی، مرجعی مطمئن برای مرور سریع داشته باشد.

۵. واژه‌نامه‌ٔ تخصصی و فهرست جامع منابع

با توجه به سهم چشمگیر اصطلاح‌شناسی کارگاهی و واژگان فنی در آزمون‌های سال‌های اخیر، در بخش پایانی کتاب، **«واژه‌نامه و اصطلاحات»** (صفحه‌ٔ ۲۱۳) شامل شرح دقیق واژگان تخصصی کتاب‌آرایی، خوشنویسی، معماری، صنایع دستی و زیبایی‌شناسی همراه با معادل‌های استاندارد جهانی گردآوری شده است. در آخرین بخش نیز **«منابع»** (صفحه‌ٔ ۲۱۹) شامل فهرست کتب مرجع، رسالات کهن هنری و متون فلسفی-ادبی مورد استناد درج گردیده تا راهنمای مطمئنی برای مطالعات تکمیلی پژوهشگران باشد.

توصیه‌ای برای بهره‌برداری بهینه از کتاب

پیشنهاد می‌شود داوطلبان گرامی مطالعه‌ٔ خود را با بررسی دقیق **جدول فراوانی و مقدمه‌ٔ تحلیلی** آغاز کنند تا اولویت‌بندی مباحث در ذهنشان تثبیت شود. سپس، ابتدا سؤالات هر آزمون را به صورت زمان‌بندی‌شده پاسخ دهند و پس از آن، حتی در مورد سؤالاتی که پاسخ صحیح داده‌اند، بخش‌های تحلیلی، جداول مقایسه‌ای و بررسی سایر گزینه‌ها را در پاسخ‌نامه‌ٔ تشریحی با دقت مطالعه نمایند؛ چرا که بسیاری از گزینه‌های انحرافی یک سال، موضوع اصلی پرسش‌های سال‌های بعد بوده‌اند. در گام پایانی، مرور مستمر درس‌نامه‌ها و واژه‌نامه‌ٔ انتهای کتاب، تسلط شما را به اوج خواهد رساند.

امید است این اثر که با وسواس علمی، دقت ویرایشی و نگاهی پژوهش‌محور فراهم آمده است، همسفری شایسته و کارآمد برای داوطلبان ارجمند دکترای پژوهش هنر، دانشجویان تحصیلات تکمیلی و تمامی دلدادگان فرهنگ و هنر این سرزمین باشد. بی‌تردید، دیدگاه‌ها، نقدها و پیشنهادهای سازنده‌ٔ استادان فرهیخته و خوانندگان گرامی، چراغ راه ما در ارتقای چاپ‌های آتی خواهد بود.

با آرزوی توفیق و سربلندی

گروه مؤلفین انتشارات پردازش

آزمون دکترای پژوهش هنر ۱۴۰۴

تاریخ هنر ایران و جهان - هنر و تمدن اسلامی

۱. **«داگامالا» چیست؟**

۱) نوعی رقص آیینی در مراسم نمادگرایی هندو است.

۲) نوعی نقاشی در چین که به تفسیر نمادگرایی شاعرانه می‌پردازد.

۳) نوعی رقص آیینی در مراسم نمادگرایی سرخ‌پوستان آمریکای جنوبی است.

۴) نوعی نقاشی در هند که به تفسیر نمادگرایی شاعرانه در مقام‌های موسیقی سنتی می‌پردازد.

۲. **بنابر متن بندهش، «دیواپوش» با کدام مورد نسبت دارد؟**

۱) خشک‌سالی ۲) دروغ‌گویی ۳) جنگ و ویرانی ۴) زمستان و سرما

۳. **شبستان، گنبد خاکی و محراب مسجد جامع اصفهان، به‌ترتیب متعلق به چه ادواری هستند؟**

۱) ایلخانان - دیلمیان – سلجوقیان ۲) سلجوقیان - ایلخانان - دیلمیان

۳) دیلمیان - سلجوقیان - ایلخانان ۴) سلجوقیان - دیلمیان - ایلخانان

٤. **دمپایی‌های سنگی مخصوص حمام دوره صفوی و قاجار، با کدام شیوه لعابکاری، تزیین و تکمیل شده‌اند؟**

۱) تزیینات زیر رنگی با لعاب شفاف ۲) طرح‌های هندسی فیروزه‌ای و نخودی

۳) انواع پیچک‌های طلایی روی زمینهٔ آبی ۴) نقوش گیاهی لاجوردی روی زمینهٔ سفید

۵. **کدام مورد، هشتمین آواتار ویشنو است که در کتاب بهگود گیتا ظهور کاملی داشته و در آثار هنری، همواره نی‌لبکی بر لب دارد؟**

۱) راما ۲) کریشنا ۳) رامای تبردار ۴) کالکی

٦. **مسجد جامع کدام شهر توسط ابراهیم شرقی ساخته شد و در زیبایی‌شناسی با مسجد بی‌بی خاتون سمرقند مطابقت دارد؟**

۱) جونپور ۲) دهلی ۳) گل‌کنده ۴) حیدرآباد

۷. **چارمنار، به‌عنوان چشم‌گیرترین بنای دوره قطب شاهی، در کدام شهر هند قرار دارد؟**

۱) آگرا ۲) علیگر ۳) حیدرآباد ۴) فتح‌پور سیکری

۸. **قربصه یا قرنصه در معماری اسلامی، کدام است؟**

۱) منبت‌کاری هندسی ۲) اشکال هندسی گره

۳) نقوش ستاره مثلثی ۴) نقوش ستاره چندضلعی دو بعدی پیوسته متداخل

۹. **کدام‌یک از هنرمندان زیر، در دوره شاه تهماسب، راهی دربار عثمانی شدند؟**

۱) ولی‌جان – شاه‌قلی – ممی مُذَهّب ۲) شاه‌قلی - سیاوش بیک ـ ولی‌جان

۳) ممی مُذَهّب ـ شاه‌قلی ـ حسن بغدادی ۴) شاه‌قلی – ولی‌جان - محراب

۱۰. **کدام هنرمند معاصر، شیوه‌ای از هنر شهودی را با ساختار دقیق از قطعات آیینه و نقاشی پشت شیشه ابداع کرد؟**

۱) ایران درودی ۲) بهجت صدر

۳) لیلی تقی‌پور ۴) منیر شاهرودی فرمانفرمائیان

۱۱. جمله زیر، از کدام یک از حکمای هنر است؟

«اگر ما سادرشیا را به معنای وهم، واقع‌گرایی یا واقع‌نمایی خام بفهمیم باید تمام آنچه در مورد مفاهیم شرقی هنر می‌دانیم مردود شماریم.»

۱) گنون ۲) کوماراسوآمی ۳) فریتیوف شوآن ۴) تیتوس بورکهارت

۱۲. «منظومه قانون‌الصور» از صادقی بیک‌افشار، در باب چیست؟

۱) آموزش هنر نقاشی، خطاطی و آداب آن ۲) فن نقاشی و قطاعی، حجاری و آداب آن

۳) فن نقاشی، رنگ‌سازی و آداب آن ۴) فن خطاطی، قطاعی و آداب آن

۱۳. نقش برجسته تنگ چوگان بیشابور، کدام مفهوم نمادین را القاء می‌کند؟

۱) جلوس بهرام دوم به تخت شاهی ۲) اعطای قدرت شاهی به بهرام اول

۳) القای مفهوم قدرت پادشاه در صحنه شکار ۴) القای مفهوم توارث در قدرت شاپور اول

۱۴. به تعبیر فلوطین کدام ایزد المپ، چشم روح را برای دیدن زیبایی آن جهانی می‌گشاید و کششی را که در آدمی به‌سوی آن زیبایی وجود دارد، بیدار می‌کند؟

۱) اروس ۲) آپولون ۳) زئوس ۴) آفرودیت

۱۵. کدام گزینه، به آثار معماری غزنوی اشاره می‌کند؟

۱) رباط شرف - لشکری بازار طلاق بزرگ غزنه ۲) لشکری بازار- رباط ملک ـ طاق بزرگ بست

۳) رباط علی‌بن کرماخ، طاق بزرگ بست- لشکری بازار ۴) رباط علی‌بن کرماخ - لشکری بازار- رباط شرف

۱۶. تندیس شاهزاده پارتی به ارتفاع ۱۶۴ سانتی‌متر و محفوظ در موزه ایران باستان، در کدام منطقه کشف شد؟

۱) هنگ سروک ۲) هنگ نوروزی

۳) روستای حسن‌آباد در بهبهان ۴) روستای شمی در مالمیر

۱۷. ساموئل تیلور کالریج به‌عنوان نظریه‌پرداز تخیل، بیشترین تأثیر را از کدام فیلسوف گرفته است؟

۱) ایمانوئل کانت ۲) لایب نیتس ۳) هیوم ۴) دکارت

۱۸. تجسّد به‌عنوان عامل تقدس هنرهای تجسمی در مسیحیت، در کدام‌یک از اناجیل به صراحت بیان‌شده است؟

۱) مرقس ۲) یوحنا ۳) لوقا ۴) متی

۱۹. سفالینه‌های معروف به گبری، در کجا و در چه زمانی تولید می‌شد؟

۱) نیشابور- از قرن چهارم تا پنجم هـ. ق. ۲) جرجان - از قرن چهارم تا ششم هـ. ق.

۳) سلطان‌آباد - از قرن دوم تا هشتم هـ . ق. ۴) ری- از قرن سوم تا پنجم هـ . ق.

۲۰. اصطلاح «کالون» در زبان یونانی، به چه معناست؟

۱) ظریف ۲) ذوق ۳) زیبا ۴) لطافت

۲۱. هنر قالب تراشی، با کدام‌یک از هنرها پیوند نزدیکی داشت؟

۱) حدادی و کنده‌کاری ۲) منبت‌کاری و چیت‌سازی

۳) زواربندی و دوک‌سازی ۴) خراطی و قالی‌باقی

۲۲. رساله «جوامع علم‌الموسیقی» نوشته کدام متفکر مسلمان است؟

۱) ابن‌سینا ۲) فارابی ۳) عبدالقادر مراغی ۴) صفی‌الدین اورموی

۲۳. کدام گزینه، درباره نامداران سبک «ساز» در سده دهم هجری قمری درست است؟

۱) ولی‌جان - ابن موذن ۲) شاه‌قلی - مولانا محمود تبریزی

۳) شاه‌قلی – ولی‌جان ۴) ولی‌جان - مولانا محمود تبریزی

۲۴. تقلید از اطوار زشت، توصیف کدام‌یک از اقسام شعر در بوطیقای ارسطو است؟

۱) تراژدی ۲) حماسی ۳) غنایی ۴) کمدی

پاسخ‌نامه تاریخ هنر ایران و جهان - هنر و تمدن اسلامی

۱. **گزینه ۴)**

موضوع این سؤال به شناخت مکاتب و مضامین نقاشی هند (مینیاتور هندی) و پیوند میان‌رشته‌ای هنرها در تمدن هند اختصاص دارد. گزینه چهارم به درستی ماهیت چندوجهی «راگامالا» را به عنوان مجموعه‌ای از نقاشی‌ها که تجسم بصری مقام‌های موسیقی هندی هستند، بیان می‌کند.

پاسخ تشریحی

«راگامالا» (Ragamala) در لغت سانسکریت به معنای «حلقه‌گلِ راگاها» است. در سنت موسیقایی هند، «راگا» به مقام‌ها یا ملودی‌های پایه گفته می‌شود. نقاشی‌های راگامالا، پدیده‌ای منحصربه‌فرد در تاریخ هنر هستند که در آن‌ها موسیقی، شعر و نقاشی به وحدت می‌رسند. هنرمندان در این آثار تلاش کرده‌اند تا حالت عاطفی غالب (Rasa)، زمان خاص (صبح، عصر، شب)، فصل، و فضای معنوی یا عاشقانه هر مقام موسیقی را به تصویر بکشند.

ریشه‌های مفهومی: در آیکونولوژی این آثار، هر راگا به شکل یک شخصیت انسانی یا نیمه‌خدایی تجسم می‌یابد (اغلب در قالب قهرمانان عاشق، اشراف‌زادگان یا خدایانی چون کریشنا و شیوا). اشعار توصیفی مرتبط با هر راگا معمولاً در حاشیه یا بالای نقاشی درج می‌شدند. این امر نشان‌دهنده جهان‌بینی هماهنگ در هنر هند است که صوت، کلمه و تصویر را تجلی یک حقیقت کیهانی واحد می‌داند.

بررسی سایر گزینه ها

- **گزینه ۱:** واژه «راگا» مستقیماً به مقام‌های موسیقی دلالت دارد نه رقص. هرچند رقص‌های آیینی هندو (مانند بهاراتاناتیام) دارای غنای نمادین بالایی هستند، اما عبارت راگامالا منحصراً برای سنت نقاشی به کار می‌رود.
- **گزینه ۲:** نقاشی چین بیشتر بر منظره‌نگاری (شان‌شوی)، طومارهای روایی و مفاهیم تائوئیسم متمرکز است و چنین پیوند ارگانیکی با مقام‌های موسیقی هندی ندارد. واژه راگامالا نیز ریشه هندی دارد.
- **گزینه ۳:** این گزینه کاملاً انحرافی است و صرفاً برای پر کردن کادرهای آزمون با مفاهیمی دور از ذهن طراحی شده است؛ سرخ‌پوستان آمریکای جنوبی هیچ ارتباطی با سنت‌های سانسکریت ندارند.

نکات تکمیلی

سنت نقاشی راگامالا عمدتاً بین سده‌های ۱۵ تا ۱۹ میلادی در دربار راجپوت‌ها، سلاطین دکن و سپس دربار امپراتوری گورکانی (مغولان هند) شکوفا شد.

- **گاه‌شمار تطبیقی:** اوج شکوفایی این نقاشی‌ها در هند (سده‌های ۱۶ و ۱۷ میلادی)، دقیقاً هم‌زمان است با دوران طلایی مکتب تبریز دوم و اصفهان در نگارگری ایران (عصر صفوی) و دوران رنسانس پسین تا باروک در تاریخ هنر اروپا.

سیر تحول فرمی و جداول مقایسه‌ای

رکن هنری در راگامالا	فرم و رسانه (مدیوم)	کارکرد زیبایی‌شناسانه و مفهومی
موسیقی (Raga)	صوت و ملودی پایه‌ای	تعیین فضای عاطفی، زمان (فصل/ساعت) و مقام موسیقایی
شعر (Kavya)	کلمه، متن و ادبیات	توصیف ادبی حالات روحی، نیایش خدایان یا تمثیل‌های عاشقانه
نقاشی (Chitra)	رنگ، خط و ترکیب‌بندی	تجسم بصری موسیقی و شعر در قالب فیگور انسانی، طبیعت و معماری

راه حل تستی

میان‌بر تستی: در صورت مواجهه با این کلمه، کلیدواژه «راگا» در زبان هندی به معنای «رنگ، حس و مقام موسیقی» است (مانند راگا راک). داوطلبی که حداقل آشنایی با واژگان موسیقی ملل یا فرهنگ هند داشته باشد، با دیدن کلمه «راگامالا» فوراً متوجه دو مؤلفه «هند» و «موسیقی» می‌شود. در میان گزینه‌ها، تنها گزینه‌ای که این دو کلمه کلیدی را در خود جای داده، گزینه ۴ است و نیاز به تحلیل سایر موارد در جلسه آزمون نیست.

۲. گزینه ۱)

موضوع این سؤال به اسطوره‌شناسی ایرانی، متون پهلوی و نمادشناسی نیروهای خیر و شر در آیین زرتشت اختصاص دارد. گزینه نخست به درستی دیو «اَپوش» (Aposh) را که مظهر و نماد خشک‌سالی در اساطیر ایران است، معرفی می‌کند.

پاسخ تشریحی

کتاب «بندهش» (Bundahishn) به معنای «آفرینش آغازین»، یکی از مهم‌ترین متون به زبان پارسی میانه (پهلوی) است که بر پایه اوستا نگاشته شده و دایرةالمعارفی از کیهان‌شناسی، اسطوره‌ها و تاریخ سنتی زرتشتیان به شمار می‌رود. در نظام ثنوی (دوگانه‌گرایانه) اساطیر ایرانی، همواره تقابلی کیهانی میان نیروهای اهورایی و اهریمنی وجود دارد.

ریشه‌های مفهومی: دیو «اپوش» (دیو خشکسالی) یکی از شناخته‌شده‌ترین دیوان اهریمنی است که وظیفه او جلوگیری از بارش باران و نابودی آب‌هاست. برجسته‌ترین روایت اسطوره‌ای مرتبط با او، نبرد حماسی‌اش با «تیشتر» (ایزد باران و ستاره شباهنگ) است. در این نبرد کیهانی که در دریای فراخکرت رخ می‌دهد، اپوش ابتدا به شکل اسبی سیاه و ترسناک ظاهر می‌شود، اما در نهایت تیشتر به شکل اسبی سپید (نماد پاکی و خیر) با یاری اهورامزدا بر او پیروز شده و باران را بر زمین جاری می‌سازد. این تقابل نمادین، بازتابی از اهمیت حیاتی آب و ترس همیشگی از خشکسالی در جغرافیای فلات ایران است.

بررسی سایر گزینه ها

- **گزینه ۲ (دروغ گویی):** نماد اصلی دروغ در اوستا و متون پهلوی «دروج» (Druj) است. دروغ در جهان‌بینی باستانی ایران بزرگ‌ترین گناه کیهانی محسوب می‌شد.
- **گزینه ۳ (جنگ و ویرانی):** دیو «خشم» (آئشمه / Aesma) در اساطیر ایرانی نماد خشم، جنگ و خونریزی است.
- **گزینه ۴ (زمستان و سرما):** دیو زمستان و سرما در متون زرتشتی با نام‌هایی چون دیو «مَلکوش» (Mahrkusha) شناخته می‌شود که طوفانی مهیب و کشنده ایجاد می‌کند و با اپوش تفاوت دارد.

نکات تکمیلی

تدوین نهایی متونی چون بندهش عمدتاً به اواخر دوره ساسانی و قرون اولیه اسلامی (سده‌های سوم و چهارم هجری) بازمی‌گردد. در این دوران، موبدان زرتشتی برای حفظ میراث دینی و فرهنگی خود در برابر تغییرات گسترده اجتماعی، اقدام به مکتوب کردن روایات شفاهی و متون کهن کردند. تقابل اپوش و تیشتر در هنر دوره‌های مختلف باستانی (مانند مهرهای ساسانی) گاه به صورت نمادین و نبرد جانوران تجلی یافته است.

راه حل تستی

میان‌بر تستی: در اساطیر ایرانی، نام «اپوش» همواره با نام «تیشتر» پیوند خورده است. داوطلب با به‌خاطر سپردن زوجِ متضاد «تیشتر و اپوش» به عنوان نماد تقابل «باران و خشکسالی»، به سرعت می‌تواند این قبیل سؤالات را در آزمون رمزگشایی کند. با توجه به جغرافیای خشک ایران، مهار کردن خشکسالی (اپوش) یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های نیاکان ما بوده است.

۳. گزینه ۳)

موضوع این سؤال به سیر تحول معماری در «مسجد جامع اصفهان» (مسجد جمعه العتیق) به عنوان یکی از مهم‌ترین بناهای تاریخ معماری ایران و جهان اسلام اختصاص دارد. گزینه سوم به درستی ترتیب تاریخی ساخت سه بخش مهم این مسجد (شبستان‌های ستون‌دار، گنبد شمالی و محراب گچ‌بری) را بیان می‌کند.

پاسخ تشریحی

مسجد جامع اصفهان یک موزه زنده و ارگانیک معماری است که از قرون اولیه اسلامی تا دوره قاجار به طور مستمر تکامل یافته است.

- **شبستان (دیلمیان/آل‌بویه):** در دوره دیلمیان (قرن چهارم هجری)، مسجدی که پیشتر در دوره عباسی طرحی شبستانی و ساده داشت، توسعه یافت و ستون‌های آجری با نقوش و مقاطع هندسی متنوع (پایه‌های دیلمی) و طاق‌های قوسی به آن اضافه شد تا فضای شبستان‌ها گسترش یابد.

- **گنبد خاکی (سلجوقیان):** این گنبد که در بخش شمالی و خارج از محور اصلی مسجد قرار دارد، در سال ۴۸۱ هـ‌ق توسط «تاج‌الملک» (وزیر ملکشاه سلجوقی) و در رقابت با گنبد خواجه نظام‌الملک (گنبد جنوبی) ساخته شد. این گنبد از نظر تناسبات طلایی هندسی، تکامل اجرای گوشه‌سازی (پتکانه و ترنبه) و آجرکاری، شاهکار مطلق و بی‌نقص معماری سلجوقی به شمار می‌رود.
- **محراب (ایلخانان):** منظور از محراب در این سؤال، شاهکار بی‌بدیل هنر گچ‌بری یعنی «محراب الجایتو» است که در سال ۷۱۰ هـ‌ق (دوره ایلخانی) در شبستان غربی (مصلای زمستانی) ساخته شد و مملو از کتیبه‌های ثلث و کوفی و نقوش اسلیمی پرکار و متراکم است.

بررسی سایر گزینه ها

سایر گزینه‌ها صرفاً با جابه‌جا کردن ترتیب زمانی (کرونولوژی) این سه دوره طراحی شده‌اند. ساختار تکاملی مسجد جامع اصفهان به گونه‌ای است که هسته اولیه و شبستان‌ها قدیمی‌تر (دیلمی)، گنبدهای بزرگ‌مقیاس مربوط به دوره میانی (سلجوقی) و تزیینات الحاقی نفیس مانند محراب گچ‌بری مربوط به دوره‌های بعدی (ایلخانی) است. گزینه‌های ۱، ۲ و ۴ این توالی منطقی و تاریخیِ توسعه کالبدی بنا را نقض می‌کنند.

نکات تکمیلی

مسجد جامع اصفهان نماد گذار از «مسجد شبستانی (بومسلمی)» به «مسجد چهار ایوانی» است. این گذار بنیادین در دوره سلجوقی رخ داد؛ زمانی که معماران با تخریب بخش‌هایی از شبستان‌های قدیمی، چهار ایوان در اضلاع حیاط ایجاد کردند.

- **گاه‌شمار تطبیقی:** هم‌زمان با ساخت گنبد خاکی در دوره سلجوقی (قرن ۱۱ میلادی) و اوج‌گیری شکوه هنر آجرکاری در فلات ایران، در اروپا معماری «رومانسک» (پیش از گوتیک) با کلیساهای سنگی قطور، تاریک و طاق‌های گهواره‌ای در حال گسترش بود.

سیر تحول فرمی و جداول مقایسه‌ای

بخش بنا در مسجد جامع اصفهان	دوره تاریخی	ویژگی بارز بصری و معماری
شبستان‌ها و پایه‌های اولیه	دیلمیان (آل بویه)	ستون‌های آجری قطور، تنوع در فرم مقطع ستون‌ها و طاق‌نماها
گنبد خاکی (تاج‌الملک)	سلجوقیان	تناسبات طلایی هندسی، آجرکاری ظریف، گنبد تک‌پوسته با مقطع بیضی
محراب الجایتو	ایلخانان	گچ‌بری فوق‌العاده برجسته، تقارن و تراکم نقوش گیاهی و خطوط کتیبه‌ای

راه حل تستی

میان‌بر تستی: در مواجهه با چنین سؤالاتی، یافتن شاخص‌ترین کلمه کلیدی راهگشاست. در تاریخ هنر ایران، مشهورترین محراب گچ‌بری، «محراب الجایتو» است که متعلق به دوره **ایلخانی** است. بنابراین آخرین مورد در صورت سؤال (محراب) باید معادل «ایلخانان» باشد. با این استدلال سریع، گزینه‌های ۲ و ۴ فوراً رد می‌شوند. در مرحله بعد و برای انتخاب بین گزینه‌های ۱ و ۳، کافی است بدانیم «گنبد خاکی» شاهکار بی‌رقیب دوره **سلجوقی** است؛ در نتیجه گزینه ۳ به سادگی و در کسری از زمان به عنوان پاسخ قطعی استخراج می‌شود.

٤. گزینه ۴)

موضوع این سؤال به شناخت تکنیک‌ها و دست‌بافته‌های صنایع دستی و مشخصاً سفال‌گری (سرامیک و خمیرسنگ) در دوره‌های متأخر اسلامی (صفوی و قاجار) اختصاص دارد. گزینه چهارم به درستی شاخص‌ترین سبک تزئینی سرامیک‌های این دوران، یعنی سبک «آبی و سفید» (Blue and White) با نقوش گیاهی را معرفی می‌کند.

پاسخ تشریحی

در تاریخ هنر ایران، منظور از «دمپایی‌های سنگی» (نعلین یا قبقاب حمام)، پاپوش‌هایی است که از جنس سرامیک‌های ویژه با بدنه «خمیرسنگ» (Fritware / Stone-paste) ساخته می‌شدند. این پاپوش‌ها در حمام‌های عمومی و خصوصی طبقات مرفه برای جلوگیری از تماس پا با کف مرطوب و آلوده حمام استفاده می‌شدند.

در دوره صفوی و به تبع آن قاجار، تحت تأثیر روابط گسترده تجاری با چین (به‌ویژه واردات ظروف پرسلان دوره مینگ)، سفالگران ایرانی به تقلید گسترده از سرامیک‌های «آبی و سفید» چینی پرداختند. این دمپایی‌های خمیرسنگی غالباً با رنگ‌مایه کبالت (لاجوردی) بر روی پس‌زمینه سفیدِ پوشش داده شده با لعاب شفاف، نقاشی می‌شدند.

ریشه‌های مفهومی: نقوش به کار رفته در این آثار غالباً گیاهی (گل و بوته، گل صدتومانی چینی یا نقوش اسلیمی ختایی) بودند. استفاده از رنگ لاجوردی روی زمینه سفید، علاوه بر زیبایی بصری و القای حس پاکیزگی (مناسب برای فضای حمام)، بازتابی از محبوبیت و ارزش بالای زیبایی‌شناسی هنر خاور دور در دربار صفوی (به‌ویژه از زمان شاه عباس اول) بود.

بررسی سایر گزینه ها

- **گزینه ۱:** اگرچه تکنیک ساخت این دمپایی‌ها نقاشی زیرلعابی با لعاب شفاف است، اما این گزینه به لحاظ بصری و سبکی ناقص است و اشاره‌ای به موتیف‌های مشخص (نقوش گیاهی) و پالت رنگی غالب (لاجوردی و سفید) که ویژگی هویتی این آثار در دوره صفوی و قاجار است، نمی‌کند.
- **گزینه ۲:** طرح‌های هندسی فیروزه‌ای و نخودی بیشتر تداعی‌کننده سفالینه‌های دوره‌های پیشین مانند سفال‌های نیشابور (قرون اولیه) یا کاشی‌کاری‌های دوره سلجوقی و خوارزمشاهی است و در تزئینات نعلین‌های صفوی جایگاهی ندارد.
- **گزینه ۳:** تزئینات پیچک طلایی روی زمینه آبی (لاجوردی) مشخصه بارز سفال‌های «لاجوردینه» در دوره ایلخانی است و از نظر تاریخی با دوره صفوی و قاجار تطابق ندارد.

نکات تکمیلی

اوج تولید سرامیک‌های خمیرسنگی با تکنیک آبی و سفید در ایران، به نیمه دوم قرن شانزدهم و قرن هفدهم میلادی (هم‌زمان با پادشاهی شاه عباس اول) بازمی‌گردد. او با دعوت از سفالگران چینی به ایران، تحولی بنیادین در کیفیت بدنه‌های خمیرسنگی و تکنیک‌های لعاب‌کاری ایجاد کرد.

- **گاه‌شمار تطبیقی:** رواج سبک آبی و سفید در ایرانِ عصر صفوی، دقیقاً مقارن است با اوج شکوفایی پرسلان‌های خاندان مینگ (Ming Dynasty) در چین و همچنین هم‌زمان با شکل‌گیری سبک سفال‌های ایزنیک (Iznik) با نقوش گیاهی پرکار در امپراتوری عثمانی.

سیر تحول فرمی و جداول مقایسه‌ای

دوره تاریخی	تکنیک و سبک شاخص سرامیک / سفال	پالت رنگی غالب
قرون اولیه (سامانیان)	سفال گلی با کتیبه‌نگاری کوفی	زمینه شیری/سفید با خطوط سیاه یا قهوه‌ای
ایلخانان	لاجوردینه و زرین‌فام	لاجوردی عمیق، طلایی، و تلالو فلزی
صفویه و قاجار	خمیرسنگ متأثر از پرسلان چین (آبی و سفید)	زمینه سفید خالص با نقوش لاجوردی (کبالت)

راه حل تستی

میان‌بر تستی: کلیدواژه طلایی در این سؤال «دوره صفوی» است. در تاریخ هنر ایران، هرگاه صحبت از سفال و لعاب‌کاری در دوره صفوی به میان می‌آید، اولین و مهم‌ترین سبکی که به ذهن متبادر می‌شود، تقلید از پرسلان‌های چینی است که شاخصه اصلی آن «رنگ لاجوردی روی زمینه سفید» (Blue and White) می‌باشد. با این اتصال مفهومی ساده، داوطلب بدون نیاز به شناخت تخصصیِ «دمپایی‌های سنگی»، مستقیماً گزینه ۴ را انتخاب می‌کند.

۵. گزینه ۲)

موضوع این سؤال به اسطوره‌شناسی هندو، شمایل‌نگاری (آیکونوگرافی) خدایان هند و متون مقدس حماسی این تمدن اختصاص دارد. گزینه دوم به درستی «کریشنا» را به عنوان هشتمین تجلی (آواتار) ویشنو که با نماد نی‌لبک (فلوت) شناخته می‌شود، معرفی می‌کند.

پاسخ تشریحی

در نظام الهیاتی هندو، «ویشنو» خدای نگهدارنده و محافظ کائنات است که در مواقع بحرانی برای نجات جهان، نابودی شر و بازگرداندن نظم (دارما) به اشکال گوناگون (آواتار) بر زمین نزول می‌کند. هشتمین و محبوب‌ترین آواتار او «کریشنا» (Krishna) است. کریشنا در منظومه حماسی و عظیم «مهاباراتا» و به‌ویژه در بخش کاملاً فلسفی و عرفانی آن یعنی «بهاگاواد گیتا» (Bhagavad Gita - سرود خدا) به عنوان تجلی کامل الوهیت و مرشد معنویِ شخصیت آرجونا، نقش محوری دارد.

ریشه‌های مفهومی: در شمایل‌نگاری و هنر هند (به‌ویژه در نقاشی‌های مینیاتور راجپوت و مجسمه‌سازی برنزی چولا)، کریشنا غالباً با پوستی آبی‌رنگ (نماد بی‌کرانگی آسمان و عمق آب) و در حال نواختن نی‌لبک (بانسوری - Bansuri) به تصویر کشیده می‌شود. از منظر آیکونولوژی عرفانی، صدای نی‌لبک او نمادی از ندای الهی است که روح انسان‌ها (به‌ویژه گوپی‌ها یا دختران گاوچران که نماد ارواح سالک هستند) را از قید تعلقات مادی رها کرده و به سوی وصال حق و عشق ازلی فرامی‌خواند.

بررسی سایر گزینه ها

- **گزینه ۱ (راما):** راما هفتمین آواتار ویشنو و قهرمان حماسه بزرگ «رامایانا» است. نماد شمایل‌نگارانه و اختصاصی او در هنر هند، همواره «تیر و کمان» است، نه نی‌لبک.
- **گزینه ۳ (رامای تبردار):** رامای تبردار یا پاراشوراما (Parashurama) ششمین آواتار ویشنو است که در هیبت یک برهمن جنگجو تجسم می‌یابد. او برای سرکوب طبقه ستمگر کشاتریاها (جنگجویان) ظهور کرد و نماد بصری او در هنر همواره یک «تبر» است.
- **گزینه ۴ (کالکی):** کالکی (Kalki) دهمین و آخرین آواتار ویشنو است که به عنوان موعود آخرالزمانی در آیین هندو شناخته می‌شود و هنوز ظهور نکرده است. در آیکونوگرافی هند، او همواره با شمایل سوار بر اسب سفید و شمشیری کشیده و درخشان به تصویر درمی‌آید.

نکات تکمیلی

مفاهیم متون حماسی مهاباراتا و رامایانا طی قرون متمادی شکل گرفته‌اند، اما شمایل‌نگاری کلاسیک کریشنا با نی‌لبک و تجسم بصری عشق‌های او، بیشتر در هنر دوران میانه هند و به‌ویژه در مکاتب نقاشی پاهاڑی (Pahari) و راجپوت (سده‌های ۱۶ تا ۱۹ میلادی) به اوج کمال بصری خود رسید.

سیر تحول فرمی و جداول مقایسه‌ای

آواتار ویشنو (شماره تجلی)	نماد شمایل‌نگارانه (آیکون) در آثار هنری	متن مرتبط / کارکرد اسطوره‌ای
پاراشوراما (ششم)	تبر جنگی در دست	نابودگر طبقه ستمگران
راما (هفتم)	تیر و کمان	قهرمان وفادارِ حماسه رامایانا
کریشنا (هشتم)	نی‌لبک (فلوت)، رنگ پوست آبی	خدای عشق و معرفت، کتاب بهاگاواد گیتا
کالکی (دهم)	اسب سفید، شمشیر برهنه	موعود آخرالزمان، پایان‌بخش عصر کالی‌یوگا

راه حل تستی

میان‌بر تستی: کلیدواژه طلایی و متمایزکننده در این پرسش کلمه «نی‌لبک» است. در تاریخ هنر جهان و مشخصاً هند، تصویر خدای جوانِ در حال نواختن نی‌لبک، کُد بصری و انحصاری «کریشنا» است. با دانستن همین یک کلیدواژه تصویری، داوطلب بدون نیاز به یادآوری ترتیب عددی آواتارها یا نام کتاب‌های سانسکریت، فوراً گزینه ۲ را انتخاب می‌کند.

۶. گزینه ۱)

موضوع این سؤال به تاریخ معماری اسلامی در شبه‌قاره هند و بررسی سبک‌شناسی مساجد دوره‌های پیش از گورکانیان (سلاطین محلی) اختصاص دارد. گزینه نخست به درستی شهر «جونپور» (پایتخت سلسله شرقیان) را به عنوان جایگاه این مسجد و یکی از قطب‌های مهم معماری هند و اسلامی معرفی می‌کند.

پاسخ تشریحی

سلسله شرقیان در اواخر قرن چهاردهم و قرن پانزدهم میلادی در منطقه جونپور هند حکومت می‌کردند. ابراهیم شاه شرقی (حکومت: ۱۴۴۰-۱۴۰۲ م) بزرگ‌ترین حامی هنر و معماری در این سلسله بود، تا جایی که جونپور در زمان او به دلیل شکوفایی علمی و هنری، لقب «شیرازِ هند» را به خود گرفت. مسجد جامع جونپور (مسجد آتالا و بعدها مسجد جامع اصلی که توسط حسین شاه تکمیل شد) نماد اقتدار معماری این دوره است.

ریشه‌های مفهومی و زیبایی‌شناسی: بارزترین ویژگی بصری مساجد جونپور، نمای پیش‌طاق (پیلون / Propylon) عظیم و شیب‌دار آن‌هاست که به قدری مرتفع است که گنبد اصلی پشت آن پنهان می‌شود. این عظمت‌گرایی، مقیاس‌های غول‌آسا و تأکید بر پیش‌طاق‌های رفیع، از نظر زیبایی‌شناسی و شکوه بصری کاملاً با بلندپروازی‌های معماری تیموری در آسیای مرکزی، به‌ویژه مقیاس غول‌آسای «مسجد بی‌بی خاتون» در سمرقند (ساخته شده توسط تیمور لنگ) مطابقت دارد. هر دو بنا بازتابی از قدرت‌نمایی سلاطین از طریق معماری مذهبیِ عظیم‌الجثه هستند.

بررسی سایر گزینه ها

- **گزینه ۲ (دهلی):** معماری دهلی در دوران پیش از گورکانیان، بیشتر با سلاطین مملوک، خلجی، تغلق و لودی گره خورده است (مانند قطب منار و مقابر تغلقی). ابراهیم شرقی حاکم جونپور بود و معماری این دوره دهلی، از نظر ساختار پیش‌طاق با مسجد بی‌بی خاتون قابل قیاس نیست.
- **گزینه ۳ (گل کنده):** گل کنده در فلات دکن (جنوب هند) واقع است و مرکز حکومت سلسله قطب‌شاهیان بود. سبک معماری دکن تفاوت‌های بنیادینی با معماری شمال هند (جونپور) دارد و بیشتر متأثر از هنر صفوی است.
- **گزینه ۴ (حیدرآباد):** این شهر نیز به همراه گل کنده، پایگاه معماری قطب‌شاهیان است. بناهای معروفی چون «چارمنار» در این شهر قرار دارند و ارتباطی با سلسله شرقیان و قرن پانزدهم میلادی ندارند.

نکات تکمیلی

شکل‌گیری سبک جونپور در هند نمادی از تمرکززدایی قدرت پس از حمله تیمور به دهلی (۱۳۹۸ م) است. با تضعیف سلاطین دهلی، حکومت‌های محلی مانند شرقیان استقلال یافته و سبک‌های هنری مستقل خود را پایه‌گذاری کردند.

- **گاه‌شمار تطبیقی:** شکوفایی معماری ابراهیم شاه شرقی در جونپور (اوایل قرن ۱۵ میلادی)، از نظر زمانی مقارن است با اوج معماری تیموری در سمرقند و هرات (عصر شاهرخ تیموری) در ایران، و آغاز رنسانس در فلورانسِ ایتالیا.

سیر تحول فرمی و جداول مقایسه‌ای

مکتب معماری در شبه‌قاره	سلسله حامی	ویژگی بارز بصری و فرمی
دهلی (تغلقی)	سلاطین تغلق	دیوارهای شیب‌دار (باتر)، سادگی و استحکام قلعه‌مانند، فقدان تزئینات پرکار
جونپور	سلاطین شرقی	پیش‌طاق‌های غول‌آسا (پیلون)، پنهان شدن گنبد پشت نمای اصلی، طاق‌های دندانه‌دار
دکن (گل کنده / حیدرآباد)	قطب‌شاهیان / عادل‌شاهیان	گنبدهای پیازی بزرگ با پایه گلبرگی، مناره‌های باریک و بلند، گچ‌بری ظریف متأثر از ایران

درسنامه مروری تاریخ هنر ایران و جهان – هنر و تمدن اسلامی

۱. خلاصه مرور شب امتحان (دایرةالمعارف فشرده مفاهیم کلیدی)

- **حکمت و فلسفه هنر:** نظریه «موسیقی افلاک» متعلق به فیثاغورث است که در ادبیات عرفانی (نظیر مثنوی مولانا) بازتاب یافته است. فارابی و ابن‌سینا این نظریه را از منظر فیزیک صوت رد کرده‌اند.
- **خوشنویسی و کتاب‌آرایی:** مثلث طلایی تکامل خطوط اسلامی شامل ابن مقله (ابداع)، ابن بواب (تهذیب) و یاقوت مستعصمی (تکامل نهایی) است.
- **اصطلاحات تاریخی هنر:** مفاهیمی نظیر «کالون» در زیبایی‌شناسی یونانی، «مسوده» و «متطلس» در سنت کتاب‌آرایی، دارای معانی دقیق تکنیکی هستند که عدم تسلط بر ریشه آن‌ها موجب خطای تستی می‌شود.

۲. گاه‌شمار (Timeline) تطبیقی منتخب

دوره تاریخی	تمدن / منطقه	رویداد / دستاورد شاخص هنری
یونان باستان	غرب	تبیین نظریه هارمونی افلاک توسط مکتب فیثاغورثی
قرن ۴ هجری	جهان اسلام	ابداع اقلام سته و مبانی هندسی خط توسط ابن مقله
قرن ۵ هجری	جهان اسلام	ظهور ابن بواب و تلطیف خطوط هندسی در نسخه‌آرایی
قرن ۷ هجری	ایران و بغداد	تکامل نهایی خطوط توسط یاقوت مستعصمی در آستانه یورش مغول

۳. واژه‌نامه تخصصی پژوهش هنر (بخش منتخب آزمون)

- **اقلام سته:** شش قلم اصلی خوشنویسی اسلامی شامل ثلث، نسخ، محقق، ریحان، توقیع و رقاع.
- **تراژدی:** در بوطیقای ارسطو، تقلید (محاکات) از اعمال جدی، کامل و دارای وسعت معین که توسط حکمای اسلامی نظیر ابن‌سینا بازتفسیر شده است.
- **دوار چرخ:** کنایه از گردش افلاک و کرات آسمانی در کیهان‌شناسی باستان که مبدأ نغمات موسیقایی (در نظریه فیثاغورث) پنداشته می‌شد.
- **قط زدن:** عمل بریدن و شکل دادن به نوک قلم نی خوشنویسی که زاویه آن (صاف یا مایل) تأثیر مستقیمی بر فرم خط دارد.
- **هارمونی کیهانی (موسیقی افلاک):** باور به وجود تناسبات موسیقایی در فواصل و حرکات اجرام آسمانی.